

Mongolie,
les Xiongnu de l'Arkhangai

Монгол улс:
Архангай дахь Хүннүгийн судалгаа

Mission archéologique française en Mongolie

L'ARCHITECTURE FUNÉRAIRE *XIONGNU*

Gergely Csíky

L'architecture funéraire *xiongnu* s'inscrit dans la continuité historique des grands monuments en pierre de l'Asie centrale. De la sorte, au IIIe siècle avant notre ère, quand les Xiongnu commencent à constituer une puissante confédération, ils disposeront du riche héritage de leurs prédécesseurs, sans compter les influences méridionales qu'exerceront leurs puissants voisins, les Han. Les superstructures funéraires *xiongnu* relèvent de deux types principaux bien distincts, les tombes à terrasse quadrangulaire avec une allée en forme de rampe d'accès et celles, plus modestes, délimitées par un simple cercle de pierre. Les terrasses peuvent être indifféremment rectangulaires ou trapézoïdales, les cercles de pierre indépendants ou rattachés à un ensemble monumental et considérés comme des inhumations satellites.

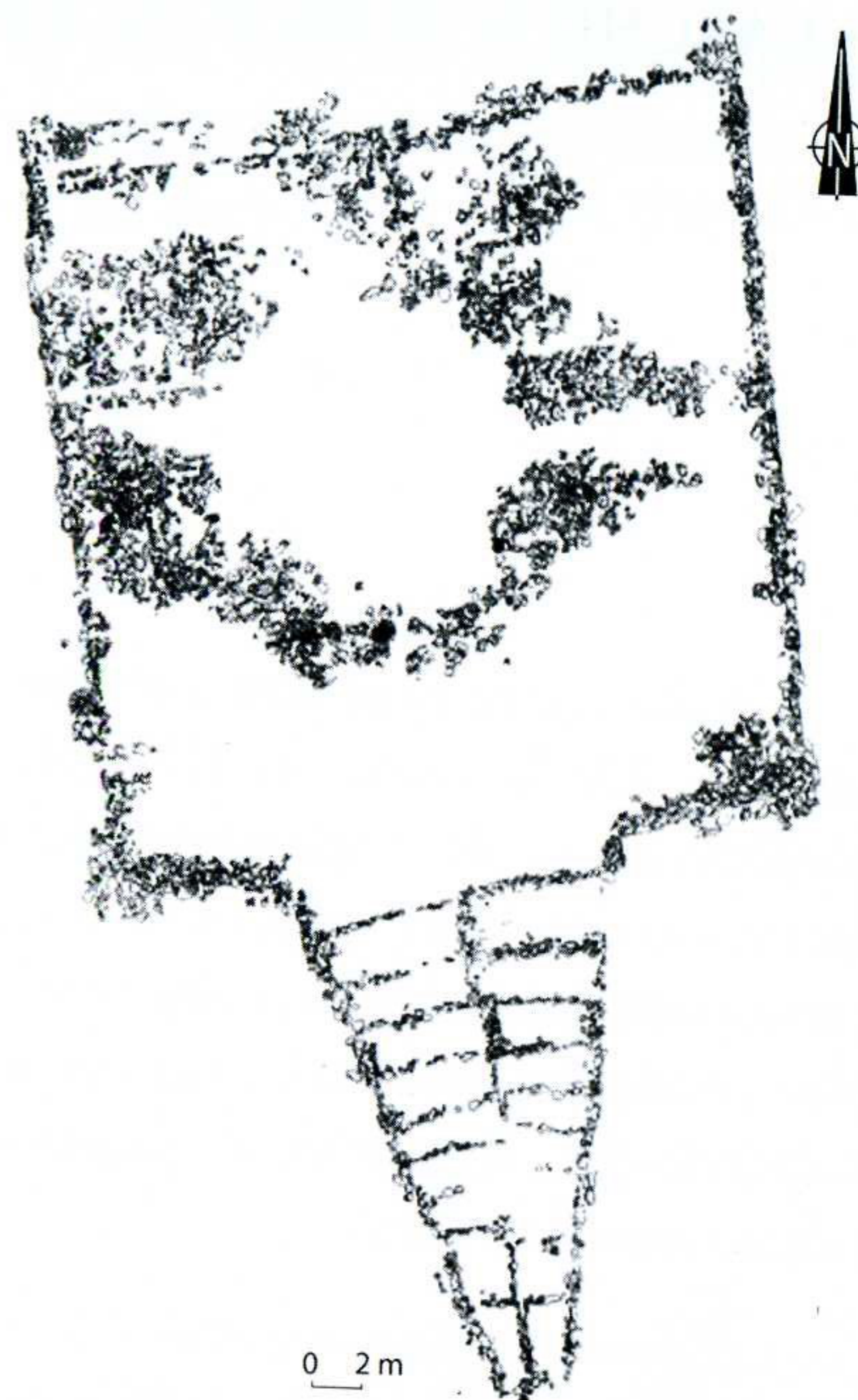
Les tombes monumentales à terrasse rectangulaire ou trapézoïdale, complétées d'une allée funéraire, présentent des murets périphériques édifiés en pierre sèche. Quelquefois, leurs angles peuvent être marqués à l'aide d'éléments plus volumineux, une caractéristique que l'on remarque déjà dans la culture des *kheregsüür* ainsi que celle de Tagar en Sibérie du Sud. L'élévation des terrasses varie de 1 à 3 m, leur longueur reste très inégale, la moyenne oscille entre 15 et 20 m et peut atteindre 30 m. La tombe T1 à Gol Mod avoisine les 35 m. On signale à Gol Mod II – autre nécropole de l'Arkhangai – une terrasse mesurant 47 m de long. C'est une configuration semblable à des alignements de pierres, flanquée parfois de quatre orthostates, qui figure à Tsaram en Transbaïkalie. La longueur des voies d'accès est proportionnelle à celle des terrasses, voire parfois légèrement supérieure. L'orientation sud-nord est constante, avec à Gol Mod des variations autour de $352^{\circ} \pm 23$. S'agit-il d'une visée à l'estime en direction d'Alioth, l'une des étoiles de la constellation de la Grande Ourse ? Il paraît vraisemblable que les alignements en pierre quelquefois situés au nord des terrasses sont également liés à ce même souci d'orientation.

Il existe apparemment une corrélation entre la superstructure et la profondeur de l'enfouissement de la chambre. En effet, l'ampleur du creusement est fonction de la superficie de la superstructure. Ceci a été parfaitement démontré à Gol Mod avec les fouilles de la T1 et de la T79, des monuments dont l'ampleur et la profondeur varient de manière comparable. Le creusement a été effectué en pyramide inversée, un travail titanesque pour les grandes tombes. Par exemple, le volume des matériaux déplacés pour la tombe T1 a été évalué à environ 30 000 m³. Il semble, pour le comblement, que l'on ait procédé en deux étapes. Dans la partie la plus profonde de la fosse, où est installée la chambre, le sable et les pierres ont été directement versés. À Gol Mod, il s'agit principalement de sable intercalé

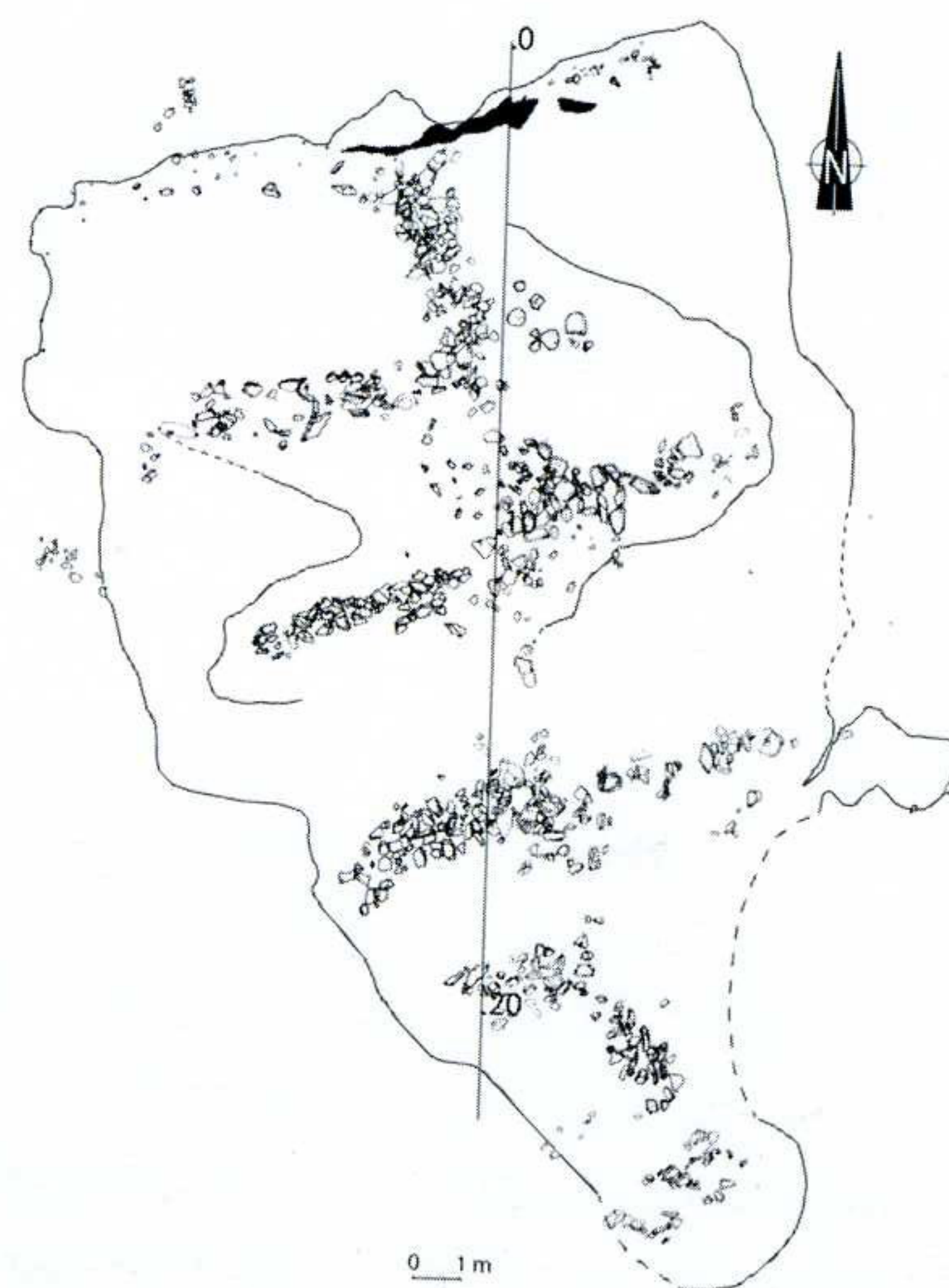

de lits de pierre. Dans le cas précis de la tombe T20, on avait pris soin au préalable de disposer sur le toit un char démantelé. À mi-parcours, on note un second dépôt d'offrandes – restes d'animaux, éléments de char, mobilier –, lequel est recouvert lors de la dernière phase du comblement de la fosse. Ce processus a pu être vérifié à Gol Mod, il recoupe les informations que nous connaissions déjà pour Noyon Uul. À Tsaram, dans le cas de la tombe 7, on a dénombré quatre couches successives, utilisant des matériaux variés, pierres, bois, roseaux, etc. Entre les deux derniers niveaux dégagés, les vestiges d'un char ont également été découverts. Au cours des fouilles et souvent dès la surface, des indices de pillage peuvent être décelés. Au centre des terrasses, il est fréquent de noter un affaissement formant une cratère, puis des trous dans les lits de pierre indiquant un creusement vertical à la façon d'un puits de mine et initialement étayé à l'aide de poteaux de bois. Des cornes de cervidés servant de pics ont été retrouvées à la fois dans les tombes T1 et T20.

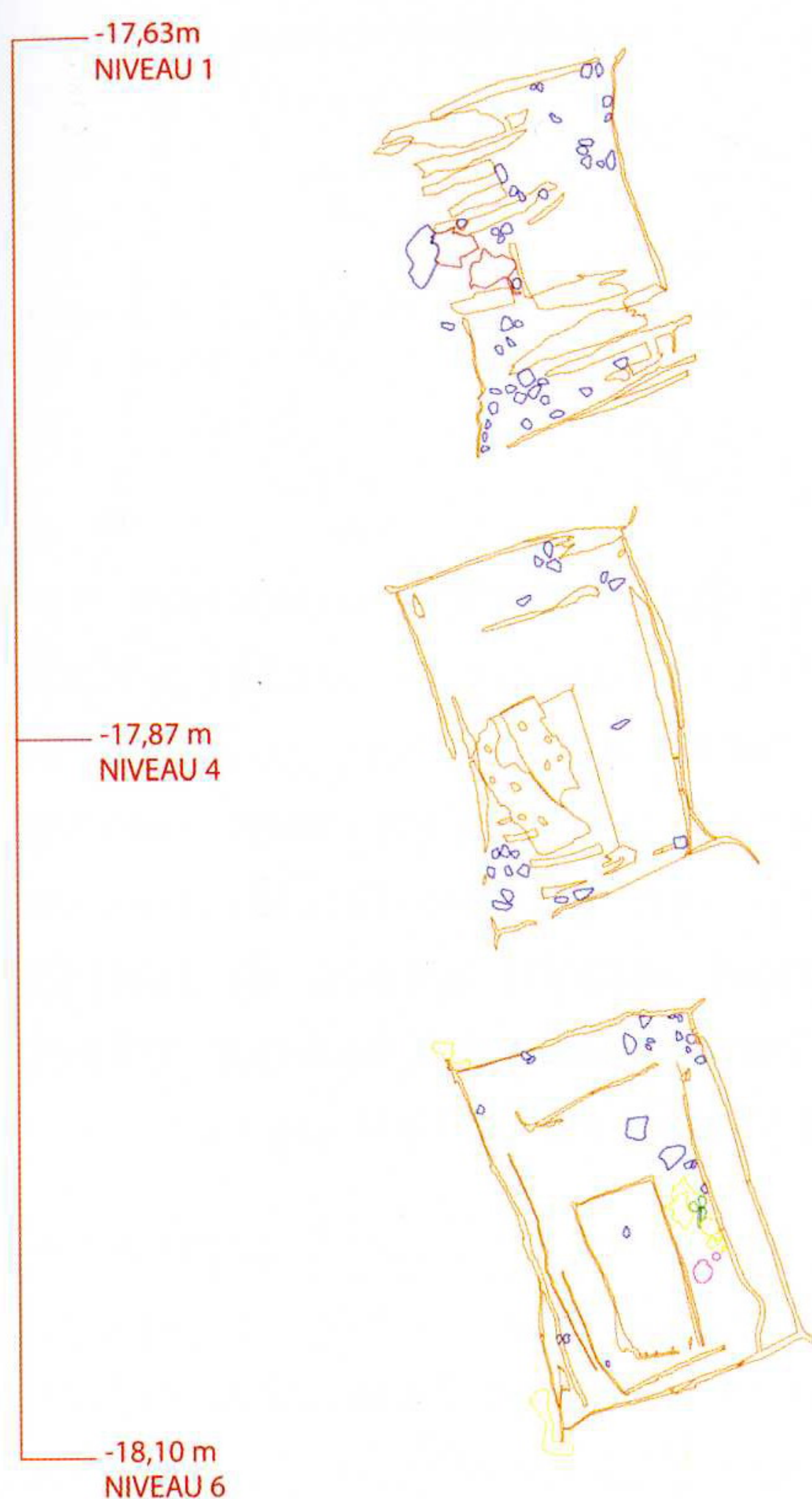
La chambre funéraire est constituée de trois ensembles de grandeur décroissante, s'emboîtant les uns dans les autres: la chambre externe, la chambre interne, le cercueil. L'historien Sima Qian (143-87) parle d'inhumation *xiongnu* en cercueil double dont l'usage est courant dans la Chine des Han. Il est intéressant de noter que la tradition attribue trois cercueils à la dépouille d'Attila, le premier en or, le deuxième en argent, le troisième en fer. Le leitmotiv du cercueil triple existe aussi dans un conte populaire mongol. Pour construire la chambre externe, on a utilisé des rondins de bois de section circulaire ou quadrangulaire, de 10 à 15 cm d'épaisseur. Ces éléments destinés à former les murs sont empilés sur leur longueur alors que les poutres du toit sont disposées perpendiculairement. Dans plusieurs tombes de Noyon Uul, ainsi qu'à Tsaram, des piliers de soutènement ont été retrouvés. Afin d'améliorer l'étanchéité de la chambre externe, le bois peut être revêtu d'une fine couche d'argile. Ce type d'isolation a été constaté dans la tombe T20. Il est également en usage sous les Han, en particulier à Changsha où alternent les couches d'argile et de charbon de bois. La chambre interne assurant directement la protection du cercueil est bâtie selon les mêmes critères, avec des matériaux identiques à ceux de la chambre externe. La superficie varie de 6 m² à 12 m² pour une hauteur de plafond d'environ 1,5 m. À Noyon Uul, dans la tombe n° 6, l'aménagement intérieur était très élaboré. Le plafond était gainé avec de la laine, et sur le plancher,

Légendes voir page 61

figurait un tapis de feutre. Un fragment d'unpièce comparable vient d'être exhumé à Gol Mod, dans la tombe T20. Le cercueil demeure l'élément le plus précieux de cette architecture, constitué de planches minces assemblées à mi-bois à Gol Mod et avec des chevilles en forme de x à Noyon Uul. Il offre une riche polychromie, fréquemment rehaussée d'ornements métalliques formant des losanges ou faisant appel à des représentations symboliques, disque solaire ou croissant lunaire. Le métal en usage est tributaire du rang du défunt, il sera d'autant plus précieux que ce dernier appartient à une couche élevée de la société. Un gainage de soie pouvait revêtir le cercueil.

Les tombes circulaires satellites des grands monuments présentent des dimensions beaucoup plus restreintes. Leur diamètre moyen voisine les 4 à 5 m pour une profondeur de 1,5 à 2 m. Toutefois, à Gol Mod II, on mentionne une sépulture qui atteint 6 m. En général, elles sont positionnées latéralement, à l'est et à l'ouest de la tombe principale. L'aménagement en sous-sol est simple, composé essentiellement d'un cercueil, avec au nord un dépôt d'offrandes. Il y a peut-être lieu de distinguer différents degrés. En effet, dans l'ensemble satellite situé à l'ouest de la tombe T21, ont été fouillées cinq inhumations contiguës, creusées à des profondeurs variables. Dans la T21C, la plus riche et la plus septentrionale, installée à 2,90 m de profondeur, les vestiges d'un cercueil peint ont été exhumés. La plus fruste, la T21E, placée au sud, n'était qu'à 1,65 m de profondeur. Les restes humains découverts dans ces tombes sont ceux d'individus jeunes, peut-être des sujets au service de leur maître. Certains auteurs signalent dans ce type de sépulture des traces de sacrifice humain, un phénomène dont parle l'historien Sima Qian. Pour autant, aucune preuve de sacrifice humain n'a été mise en évidence à Gol Mod.

Quant aux tombes circulaires indépendantes, leur superficie est souvent plus importante que celle des tombes satellites, avec des diamètres variant entre 6 m et 30 m. Leur superstructure est apparemment la même, avec un creusement établi entre 1,5 m et 3 m. Les offrandes sont placées au nord, dans un coffre spécifique, et le cercueil est simple ou double. Les exemples les plus nombreux ont été retrouvés dans les fouilles du cimetière d'Egiin Gol. Ce dimorphisme caractéristique des inhumations *xiongnu*, mêlant complexes et tombes indépendantes, semble révélateur d'une société nettement hiérarchisée avec une élite puissante.

ХҮННҮГИЙН ҮЕИЙН ОРШУУЛГЫН БАЙГУУЛАМЖ

Гергей Сики

Хүннүгийн үеийн оршуулгын байгууламж нь Төв Азийн түүхэнд бичигдэх томоохон чулуун дурсгалууд болно. Үүний дээр МЭӨ III зуунд Хүннү нар нэгдэн хүчирхэг холбоог байгуулахдаа өвөг дээдсээсээ болон хөрш болох Хан улсын дунд тогтносон нөлөөг ч тусгасан маш баялаг өвийг залгамжилж үлдсэн ажээ. Хүннү нарын оршуулгын газруудын зохион байгуулалтыг авч үзвэл ялгарах хоёр гол онцлог байгаа нь нэгдүгээрт үүдэвч татсан дөрвөн тал бүхий далантай том булшнууд, хоёрдугаарт дугираг хэлбэртэй энгийн жижиг булшнууд болно. Том булш нь трапец эсвэл тэгш өнцөгт хэлбэртэй байх нь онц чухал биш байхад тойрог хэлбэрээр тавьсан чулуу нь биеэ даасан эс бөгөөс том булшны дагуул булш болдог ажээ.

Дөрвөлжин болон тэгш өнцөгт булшнууд нь үүдэвчтэй, чулуун далантай байна. Зарим тохиолдолд булшны булангуудад нь хөшөө мэт чулуу босгож тавьсан байдаг нь хиргисүүрийн соёл болон Өмнөд Сибирийн Тагарын соёлд үлэмж хэмжээгээр тохиолддог нь ажиглагдсан юм. Булшны далангийн өндөр нь 1-3 м байхад уртынх нь хэмжээ нь харилцан адилгүй, дундаж нь 15-20 метр, зарим тохиолдолд 30 метрт ч хүрдэг. Гол модны Т1 булш бараг 35 метр байв. Мөн Архангай аймагт судалсан Гол мод 2 оршуулгын газрын 1-р булшны талбайн хэмжээ уртаашаа 47 метр байсан. Энэ хэлбэр нь чулуу өрсөн байдлаараа Байгаль орчмын Царамын оршуулгын газраас илрүүлсэн булшнуудтай төстэй юм. Булшны үүдэвчний урт нь талбайн урттайгаа тэнцүү, зарим үед түүнээс ялимгүй урт байх нь бий. Гол модны булшнууд урдаас хойшоо чиглэсэн байрлалтай ба уртраг өргөрөгийн $352^{\circ} \pm 23$ градусын хооронд хэлбэлзэнэ. Энэ нь Долоон бурхан оддын нэг болох *Алиот* од (Тэнгэрийн бэрээ)-ны чигийг тааруулан байрлуулах гэсэн бодлого байж болох юм. Мөн талбайн хойд хэсэгт, зарим тохиолдолд чулуун цувааг дээр дурдсантай ижил зүгт байрлуулсан нь зүг чигийг зөв олж байрлуулах гэсэн асуудалтай холбоотой биз ээ.

Гадаргуун талбайн хэмжээ болон тасалгаануудын гүн хоёр хоорондоо холбоотой байж болзошгүй. Гүний хэмжээ нь гадаргуун талбайн хэмжээгээ тодорхойлж байдаг гэлтэй юм. Энэ

*page 58, de gauche à droite, de haut
en bas :*

Relevé de la superstructure au sol
de la tombe T20, Gol Mod, été
2001

Relevé de la fosse et d'une structure
en pierre de la tombe T20 au cours
des fouilles de 2004

Relevés topographiques de la
chambre funéraire de la tombe
T20 au cours des fouilles de 2005

Chambre funéraire de la tombe
T20 vue du sud, été 2005

ci-contre :

Décapage des tombes satellites
T21, Gol Mod, été 2003

Vestiges d'un décor peint du cercueil de la tombe T21C, été 2003

нь Гол модны Т1 ба Т79 булшнуудын малтлагаар бүрэн тогтоогдсон болоод чулуун дурсгалуудын гүний хэмжээ гадаргуун талбай хоёр хоорондоо нягт холбоотой нь илт харагдана. Нүхийг нь урвуу нь харуулсан пирамид мэт ухсан нь томоохон булшнуудын хувьд нүсэр их хүч хөдөлмөр шаардсан нь дамжиггүй. Жишээлбэл, Т1 булшийг малтахад л 30 000 м³ орчим элс шороо гаргасан байна. Булшны нүхийг битүүлэх ажиллагаа нь харин хоёр үе шатанд гүйцэтгэгдсэн баймаар харагдана. Нүхний хамгийн гүн буюу бунхан байрласан хэсэгт элс, чулууг шууд асган хийжээ. Гол модны булшнуудын хувьд энэ нь голдуу хэсэгчлэн асгасан элс, чулуун хучлага байдаг. Т20 булшны бодит жишээн дээр харахад эхний үед булшны бунханы дээвэр дээр сүйх тэргийг эвдлэн тавьсан байв. Булшны нүхний гол хавиар хоёр дахь тахилын эд зүйлс олдсон нь амьтны өргөл, тэрэгний хэсгүүд, эд өлгийн зүйлс зэрэг бөгөөд тэдгээр нь булшийг булах сүүлчийн шат буюу хоёр дахь үед булагдсан ажээ. Гол модны малтлагаар энэ үйл нь тодорхой батлагдсан бөгөөд энэ нь Ноён уулынхтай мөн тохирч байна. Царамд буй 7-р булшийг авч үзвэл чулуу, мод, хулс мэт төрөл бүрийн материал оролцуулсан, дараалсан дөрвөн давхаргатай байв. Дээд талын хоёр давхаргын хооронд тэрэгний хэсгүүд олдсон байна. Малтлагын үеэр ихэвчлэн булшны дээд хэсгийг хөндөх явцад тухайн булшийг тонож байсан эсэх нь мэдэгддэг. Талбайн төвд цооног хэлбэрийн нүх, түүний хажуугаар чулуун давхаргыг нүхлэн худаг, уурхайтай төстэй гүн нүхийг модон бэхэлгээний тусламжтайгаар ухсан байх нь элбэг. Туурайт амьтдын эврийг жад маягаар ашигладаг байсан нь Т1 ба Т20 булшнуудаас олдсон билээ.

Бунхан нь нэг нь нөгөө дотроо байрласан ихээхэн том хэмжээтэй гурван хэсгээс бүтдэг ба гадна талын, дотор талын, эцэст нь авсных гэсэн тасалгаанууд тус тус байна. Түүхч Сыма Цзян (143-87) Хүннү нарын оршуулгын талаар бичихдээ давхар авсны талаар дурдсан байдаг бөгөөд энэ нь Хятадын Хан улсад ихээхэн түгээмэл хэрэглэгдэж байжээ. Дашрамд дурдахад Атилла хааныг тухайн үеийн заншлаар гурван давхар авсанд оршуулсан ба эхнийх нь алт, хоёр дахь нь мөнгө, гурав дахь нь төмөр авс тус тус байдаг аж. Монгол ардын үлгэрт гурван давхар авсны талаар бас дурддаг билээ. Булшны хамгийн гадна талын бунханг барихдаа 10-15 см зузаантай модоор тойрог буюу тэгш өнцөг хэлбэр гарган өрөх ба ханыг босгохдоо модыг уртаар нь давхарлаж дээврийн модыг хөндлөн байрлуулсан байв. Царам болон Ноён уулын нэлээн хэдэн булшнаас дээврийн даацын моднууд олдсон болно. Гадна талын тасалгааны модны гадаргууг нимгэн шар шавраар өнгөлсөн байдаг. Т20 булш мөн ийм төрлийн тусгаарлалтыг хэрэглэсэн нь харагдаж байв. Үүнийг Хан улсад, тэр дундаа Чангшад түгээмэл хэрэглэдэг байсан бол нэг үе шавардлага хийгээд нэг үе дутуу шатсан модны үнсээр солбин хучдаг байжээ. Дотор талын тасалгаа нь авсыг шууд хамгаалах зориулалттай бөгөөд гадна талын тасалгаатай яг адил загвартай бас адил материалаар барьсан байна. Талбайн хэмжээ нь 6 м^2 - 12 м^2 хооронд хэлбэлздэг байхад таазны өндөр ойролцоогоор 1,5 м байна. Ноён уулын 6-р булшны дотор тасалгааны засал маш нарийн хийгдсэн нь дээврийг ноосоор бүрж, шалан дээр эсгий ширдэг тавьсан байв. Гол модны Т20 булшнаас үүнтэй ижил төрлийн засалттай нэг тасалгааны үлдэгдэл илэрсэнд судалж эхлээд байгаа билээ. Булшны хамгийн гоёмсог хэсэг нь авс бөгөөд Гол модонд нимгэн банзуудыг өнцөг гарган зүсэж хооронд нь холбосон авс байхад Ноён ууланд «Х» хэлбэрийн гадсаар холбож тогтоосон байв. Олон өнгийг хослуулан будаж ромбо хэлбэр гарган товойлгосон төмөр чимэглэлүүд эсвэл нар, хавирган сарыг билэгдсэн чимэглэл байдаг билээ. Үнэт металлийг авсны чимэглэлд хэрэглэдэг ба тухайн хүний угсаа гарал дээгүүр байх тусам үнэт металлийн чанар өөрчлөгддөг байна. Мөн авсыг торгоор бүрсэн байх нь бий.

Том булшийг тойрсон дугуй хэлбэртэй дагуул булшуудын хэмжээ харьцангуй жижиг байна. Ойролцоогоор 4-5 м голчтой, 1,5-2 м гүнтэй. Гэхдээ Гол мод 2-т 6 м хүрсэн булш гарсаныг тэмдэглэсэн байдаг. Эдгээр булшнууд ихэвчлэн гол булшны зүүн, баруун талд байрлана. Газар доорх засалт нь энгийн, голдуу нэг авс бүхий, хойд талдаа тахилын тасалгаатай. Энэ нь магадгүй нас барагчдын зэрэг дэвийн ялгааг харуулж байж ч болох юм. Т21 булшны баруун талд дагуул булшнууд орших агаад таван булшийг нь малтахад гүний хэмжээ хоорондоо адилгүй байв. Хамгийн их олдвортой Т21 С булш нь 2.90 м гүнээс илэрсэн бөгөөд будагтай авсны тагны хэсэг олдсон юм. Өмнө хэсэгт байрлалтай хамгийн ядмаг булш болох Т21Е нь 1,65 метр гүнд байв.

Бусад булшнаас олдсон хүний ясыг авч үзвэл тэдгээр нь залуу хүмүүсийнх болоод эздийнхээ харьяат албатууд байсан гэлтэй. Ийм маягийн булшинд хүнийг шүтээндээ өргөл болгож барьдаг байсан ул мөр байгаа тухай зарим судлаачид, тэдний дотор түүхч Сыма Цзян дурьдсан байдаг. Гэтэл Гол модны малтлага судалгааны явцад хүнээр өргөл барьсан баримт баталгаа хараахан мэдэгдсэнгүй.

Биеэ дааж байрласан дугуй булшнууд нь дагуул булшнаас ихэвчлэн том хэмжээтэй ба голч нь 6-30 м-ийн хооронд хэлбэлздэг. Тэдгээрийн хоорондын зохион байгуулалт адил төстэй, гүний хэмжээ нь 1.5-3 м байна. Хойд хэсэгт нь өргөл барьдаг тусгай хайрцагтай бөгөөд нэг буюу хос авс бүхий ажээ. Энэ маягийн булш хамгийн элбэг олдсон нутаг нь Эгийн голын дурсгалт газар юм. Хүннү нарын оршуулгын цогц болон бие даасан булшнуудын онцлог шинжийг авч үзвэл хүчирхэг удирдагчаар толгойлуулсан давхраат нийгэм байсан мэт санагдана.

Fouille du dépôt de faune de la tombe T20, Gol Mod, été 2004

